

**GAVRIL VATAMANIUC –
UN MODEL DE CURAJ ȘI DEMNITATE ÎN
MIȘCAREA DE REZISTENȚĂ ANTISOVIETICĂ
ȘI ANTICOMUNISTĂ DIN BUCOVINA**

VASILE I. SCHIPOR

Cea dintâi lucrare consacrată calvarului românilor bucovineni din veacul trecut aparține lui Dumitru Nimigeanu, țăran din Tereblecea, deportat, în 13 iunie 1941, împreună cu familia sa, în Kazahstan și Siberia. După șase ani la de la deportarea sa, Dumitru Nimigeanu evadează din lagăr, revine la Tereblecea, apoi trece frontiera în România, ajungând în Banat, la rudele sale aflate în refugiu. De aici fugie în Iugoslavia, cunoaște iarăși viața din lagărele de muncă și, în ziua de 21 ianuarie 1950, ajunge în Lumea Liberă, la Triest. În ziua de 19 martie 1951, pleacă spre Australia, unde se stabilește împreună cu soția și fiica sa. Dumitru Nimigeanu este, aproape o jumătate de veac, singurul autor bucovinean al unei cărți despre Gulag: *Însemnările unui țăran deportat din Bucovina*, tipărită la Paris, în 1958, Londra, 1960, și Timișoara, în 1993¹. Însemnările autorului din cele două capitole ale cărții, *Drumul în robie*, p. 23–113 și *Zori de libertate*, p. 115–157, precum și corespondența din *Anexe*, p. 161–172, se constituie într-un „document cutremurător de viață”, cuprinzând „un capitol de istorie care sângeră și azi ca o rană deschisă”². Capitole din *Însemnările unui țăran deportat din Bucovina* se publică, totodată, în periodicul „America”, la Cleveland–Ohio (1959), ziar al exilului românesc, care, după instaurarea comunismului în România, „a luptat contra sclaviei în care a fost târât poporul român”³.

¹ Dumitru Nimigeanu, *Însemnările unui țăran deportat din Bucovina*, Cu o prefață de Grigore Nandriș, Paris, Editura Fundației Regale Universitare Carol I, 1958; Dumitru Nimigeanu, *Hell Moved Its Border*, Versiune în limba engleză de Margaret Aull [Mabel Nandriș], Blandford Press, Londra, 1960; Dumitru Nimigeanu, *Însemnările unui țăran deportat din Bucovina*, Prefață de Grigore Nandriș, Ediție îngrijită de Ștefan Munteanu, Timișoara, Editura de Vest, 1993.

² Conf. Ștefan Munteanu, *Cuvânt introductiv la noua ediție*, în volumul Dumitru Nimigeanu, *Însemnările unui țăran deportat din Bucovina*, Timișoara, Editura de Vest, 1993, p. 5.

³ Florin Manolescu, *Enciclopedia exilului literar românesc, 1945–1989. Scriitori, reviste, instituții, organizații*, București, Editura Compania, 2003, p. 45, 47.
Analele Bucovinei, XX, 2 (41), p. – , București, 2013

Din perioada regimului comunist provine și „mărturia zguduitoare privind prezența românească în Arhipelagul Gulag” a Aniței Nandriș-Cudla din satul Mahala-Cernăuți, țărancă înzestrată cu „un har ales al povestirii”. Născută la 21 martie 1904 în satul Mahala, din districtul Cernăuți, Anița Nandriș-Cudla, sora prof. univ. dr. Grigore Nandriș (1895–1968), este deportată în Siberia în ziua de 13 iunie 1941 împreună cu cei trei copii ai săi. Scapă din marele Gulag sovietic, după douăzeci de ani, în 1959. Manuscrisul cărții a fost încredințat fiului său, doctorul Gheorghe Nandriș din Sibiu, în 1982, care îl trece frontiera în România. Acesta se tipărește sub titlul *20 de ani în Siberia. Destin bucovinean*, București, Editura Humanitas, 1991, 184 p. Cartea este premiată de Academia Română, în 1992, fiind tradusă ulterior în limba engleză, în 1998, iar în 2011 în limba germană⁴. Începând cu anul 2006, când apare, în România, ediția a II-a revăzută și adăugită, cu titlul modificat, *Amintiri din viață. 20 de ani în Siberia*, 288 p., cartea mai cunoaște alte câteva ediții, fiind considerată „o capodoperă spontană și naivă a deportării”: „Autoarea nu începe direct cu exilul siberian, ci se folosește de o construcție antitetică, prezentând inițial partea edenică a vieții sale, înnegurată apoi de Gulag”. „Pitorescul primitiv și naiv” al mărturisirilor sale „seamănă cu picturile lui Rousseau-Vameșul, dar transpuse în peisaj siberian”. În cartea sa, figura deportatului reprezintă „un destin prototipal”, soarta sa „depășindu-și individualitatea și sintetizând un destin colectiv”: „Ivită parcă dintr-o tragedie greacă uitată sau dintr-o epopoe, voința indestructibilă și dârzenia deportatei sunt încununate de o credință puternică. [...] Suflet aproape mistic, Anița Nandriș-Cudla nu luptă împotriva destinului decât dacă-l simte pe Dumnezeu alături. Tonul este apocaliptic, toate clipele vieții sale fiind narate în conformitate cu credința cu care se zidește interior. Deportarea este văzută ca o sclavie multiformă. [...] Simplitatea credinței, cuvioșenia unui suflet călit la moarte și delicatețea sunt armele sale de apărare”. Suflet simplu, înrudit în memorialistica românească a Gulagului doar cu „impetuoasa Elisabeta Rizea”, prin „aceeași plămădă rustică”, Anița Nandriș-Cudla „recunoaște trei sentimente care i-au însuflețit și alimentat rezistența în exilul siberian: patriotismul, credința creștină și iubirea de clan”⁵.

⁴ Anița Nandriș-Cudla, *Twenty Years in Siberia*, Traducere de Mabel Nandriș, Londra, 1998. Academia Română îi acordă cărții Premiul „Lucian Blaga” în 1992, recunoscând valoarea sa de „document istoric” și apreciind, în același timp, calitățile de „jurnal literar” scris „într-un stil sobru de povestitor popular, trădând chiar de la prima propoziție o filosofie țărănească sănătoasă”, conf. Ștefan Hostiuc, *O țărancă din nordul Bucovinei premiată de Academia Română*, în „Glasul Bucovinei”, Cernăuți–București, anul I, nr. 3, 1994, p. 172–174. Articolul referitor la acest eveniment cultural se republică în volumul Ion Nandriș, *Satul nostru Mahala din Bucovina*, Ediție îngrijită și prefațată de Gh. Nandriș, Sibiu, Casa de Presă și Editură „Tribuna”, 2001, p. 403–405. Anița Nandriș-Cudla, *Aus meinem Leben. 20 Jahre in Sibirien. Ein Schicksal aus der Nordbukowina. Eine wahre Geschichte*, Introducere de Luzian Geier, Cuvânt-înainte al Editurii „Humanitas”, Augsburg–München, Grupul Editorial „Universal Grafische Betriebe”, 2011, 176 p.

⁵ Ruxandra Cesereanu, *Gulagul în conștiința românească. Memorialistica și literatura închisorilor și lagărelor comuniste. Eseu de mentalitate*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Iași, Editura Polirom, Colecția „Plural M”, 2005, p. 364, 92, 155–156. Pentru un spor de cunoaștere și

Cartea Aniței Nandriș-Cudla se bucură de un statut privilegiat, datorită publicării ei sub egida unei edituri de prestigiu, fiind singura scriere bucovineană despre Gulag reținută de exegeza națională, mai cu seamă în ultimii ani. Ca și însemnările lui Dumitru Nimigeanu, autoarea reliefează mecanismul terorii, viața în spațiul concentraționar și strategiile de supraviețuire ale românilor bucovineni deportați în spațiul defunctei U.R.S.S. Destinul Aniței Nandriș-Cudla este emblematic pentru colectivitatea bucovinenilor deportați masiv în 1940, 1944–1953.

În Bucovina procesul de recuperare a memoriei și a istoriei confiscate în perioada regimului comunist începe, însă, programatic, la fel ca în toată România, după evenimentele din 1989. După această dată, raportarea la trecut capătă consistență treptat și aici, printr-o emancipare a confruntării deschise, libere, cu acesta, pentru restabilirea adevărului, ca preocupare, în primul rând, a societății civile în formare, ulterior ca preocupare a unor istorici.

La Cernăuți, „«Țara Fagilor». Almanah cultural-literar al românilor nord-bucovineni”, îngrijit de scriitorul și publicistul Dumitru Covalciuc, manifestă, începând din 1992, un interes constant pentru cunoașterea tragediei bucovinenilor sub ocupație sovietică. Acesta publică mărturiile ale supraviețuitorilor Gulagului sovietic, tabele cu victimele represiunii staliniste, întocmite pe localități, precum și creații din „folclorul deportării”, inaugurând o nouă direcție în cercetarea științifică din Bucovina.

În partea de sud a Bucovinei, inclusă astăzi în județul Suceava, preocupările pentru cunoașterea adevărului despre Gulag încep mai târziu. Teme ce țin de istoria recentă, precum refugiul, exilul, deportările în U.R.S.S. și în Bărăgan, rezistența armată anticomunistă, revoltele țărănești din 1949, închisorile comuniste, prigoana și marginalizarea pe motive politice nu pot fi găsite în preocupările instituționalizate din viața provinciei timp de aproape 15 ani (proiecte de cercetare individuale și în echipă, manifestări științifice, editarea unor volume de memorii și documente pe această temă).

În acest efort de recuperare a memoriei confiscate de regimul comunist se disting, în primul rând, câțiva ziariști curajoși, din rândul cărora trebuie menționați în primul rând Constantin Severin și Dumitru Covalciuc. Ei sunt singurii care, încă de la începutul anilor '90, caută supraviețuitori ai represiunii comuniste, îi interviuează, folosesc documente referitoare la procesele politice și detenție,

înțelegere a acestei contribuții românești la literatura Gulagului, vezi și *Povestea Elisabetei Rizea din Nucșoara. Mărturia lui Cornel Drăgoi*, Texte culese și editate de Irina Nicolau și Theodor Nițu, prefată de Gabriel Liiceanu, București, Editura Humanitas, 1993. Vezi și Ion Papuc, *Româncele în comunism*, în „Convorbiri literare”, serie nouă, Iași, anul CXL, nr. 8 (128), august 2006, p. 102–106. Din bibliografia scrierilor românești despre Gulag, între altele, vezi: Vasile Țepordei, *Amintiri din Gulag*, Prefată de Victor Crăciun, București, Editura Abeona, Seria „Floare Basarabie”, 1992; Dimitrie Bejan, *Oranki. Amintiri din captivitate*, Cu un cuvânt-înainte de Gabriel Țepelea, București, Editura Tehnică, 1998.

publică reportaje-anchetă și documentare în periodicele din provincie (Suceava, Cernăuți). Câțiva scriitori, foști deținuți politici, care au cunoscut direct ororile din spațiul concentraționar al regimului comunist, cu ajutorul unor apropiați (ziariști, medici, preoți, profesori), își publică și ei lucrările (versuri, povestiri, amintiri, grafică), lucrări care apar în Bucovina cu mari sacrificii, în tiraje mici și în condiții modeste. Printre aceștia se numără Vasile Pânzariu, Dumitru Oniga, Filaret N. Toma, Radu Bercea, George Ungureanu, Vasile Lazăr, Vasile S. Cârdei.

Literatura bucovineană consacrată spațiului concentraționar al regimului comunist se îmbogățește după 1989 cu noi lucrări de memorialistică. În ordinea publicării lor în volum, acestea sunt: Ilie Popescu, Ion Cozmei, *Drumul spre Golgota*, Iași, Editura Moldova, 1994; V. Blănaru-Flamură, *Cazaciocul groazei din Valea Piersicilor. 804 zile și nopți în lanțurile morții*, București, Editura Sepco SRL, Colecția „Iconar”, 1996; George Ungureanu, *Camera zero*, Timișoara, Editura Mirton, 1998⁶; Vasile Lazăr, *Șase ani în infern*, Cu un Cuvânt-înainte de prof. Vasile Precop, Timișoara, Editura Marineasa, 2000⁷; Teodor M. Gherasim, *Astride Two Worlds [Călare pe două lumi]*, Tigard–Oregon, L.D. Press, 2000⁸; Aspazia Oțel Petrescu, *Strigat-am către Tine, Doamne...*, București, Editura Fundației Buna Vestire, 2000 (Ediția a II-a, Botoșani, Editura Axa, 2004); Filaret N. Toma, *Pe drumul pavat cu ghimpi. Amintiri*, Suceava, Editura Lidana, 2005; Vasile S. Cârdei, *Visuri și temnițe. Memorii*, Câmpulung [Moldovenesc], [Fundația Culturală] Biblioteca „Miorița”, 2006; Dumitru Oniga, *Urme, lacrimi, sânge, morminte*, Suceava, Editura Lidana, 2007⁹. Tot aici trebuie cuprinse și mărturisirile lui Gavrilă Vatamaniuc, tipărite în lucrarea lui Constantin Hrehor,

⁶ Un fragment din mărturisirile lui George Ungureanu se publică, la București, în periodical „Memoria”. Vezi tomul din anul VI, nr. 14, 1995, p. 16–19. Scrierea lui George Ungureanu reprezintă „un document zguduitor, care acuză regimul comunist de crimă împotriva națiunii”, potrivit lui Ion Popescu-Sireteanu. Vezi *George Ungureanu sau destinul unui om*, în vol. *Bucovina. Oameni și cărți*, Timișoara, Editura Augusta–Editura Artpress, 2005, p. 294.

⁷ Despre prigoana politică și abuzurile din justiția comunistă, mărturisiri valoroase găsim în multe pagini din cartea aceluiași autor bucovinean talentat, *Spicuri din viața mea*, Rădăuți, Editura Septentrion, 2011, 458 p..

⁸ Ediția în limba română apare un deceniu mai târziu: *Călare pe două lumi. Autobiografie*, Vol. 1, Ediție completă [de] dr. Teodor Gherasim, Suceava, Editura Lidana, 2010, 558 p.

⁹ Trebuie menționate, de asemenea, amintirile publicate, mai întâi, în diverse periodice de Dumitru Oniga: *Domnul Drescher*, în „Memoria”. Revista gândirii arestate, București, anul XI, nr. 2 (31), 2000, p. 124–129; *Mott nu trădează*, anul XI, nr. 4 (33), 2000, p. 73–81; *Nichifor Crainic*, *ibidem*, anul XV, nr. 4 (49), 2004, p. 99–102; *O, brad frumos...*, *ibidem*, anul XIV, nr. 3–4 (44–45), 2003, p. 24–26; *Părintele Juncu*, *ibidem*, anul XII, nr. 2 (35), 2001, p. 52–57; *Poezie și destin: Radu Gyr*, „Bucovina literară”, serie nouă, Suceava, anul XV, nr. 9 (175), septembrie 2005, p. 30–31. Acestea se regăsesc și în volumul publicat la Suceava, în 2007, alături de altele, inedite. Memorialistica publicată aici oferă cercetării științifice informații prețioase, având, în același timp, calități artistice alese, ce învederează și un prozator înzestrat cu o memorie prodigioasă, cultivată în anii grei de detenție, instruit, sensibil, elegant și talentat.

*Muntele mărturisitor. Anii rezistenței–anii suferinței*¹⁰, precum și mărturisirile lui George P. Motrescu, publicate de Marian Olaru mai întâi în săptămânalul „7 zile bucovinene”, într-un serial alcătuit din 21 de episoade¹¹, și apoi în volumul *Bucovineni împotriva comunismului: Frații Vasile și George Motrescu*¹².

După cum lesne se poate observa, în Bucovina, memorialistica spațiului concentraționar al regimului comunist și detenției se publică târziu. Lucrarea lui Ion Nistor, *Amintiri din închisoare*, ilustrează poate cel mai bine destinul genului și asumarea temei, aici, ca domeniu fertil de cercetare¹³.

Dintre memoriile bucovinenilor, publicate parțial ori în volume de documente, câteva merită a fi menționate. Cele semnate de Ilie Ilisei și Ioan D. Popescu¹⁴ aduc mărturii despre un veac sângeros, în care oamenii înfruntă împreună teroarea istoriei și reușesc să-și păstreze omenia prin iubire, respect și

¹⁰ Constantin Hrehor, *Muntele mărturisitor. Anii rezistenței–anii suferinței*, Iași, Editura Timpul, 2002,

¹¹ Marian Olaru, *Destin românesc. II. Un fost luptător anticomunist se destăinuie*, în „7 zile bucovinene”, Rădăuți, anul III, nr. 102, 3–9 octombrie 2002; anul IV, nr. 125, 20–26 martie 2003.

¹² Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Marian Olaru, Prefață de Dimitrie Vatamaniuc, m.o. al Academiei Române, Postfață de Vasile I. Schipor, Indice de nume de Rodica Iațencu, Suceava, Editura Universității „Ștefan cel Mare”, Colecția „Enciclopedia Bucovinei în studii și monografii” (17), 2006, p. 127–167. Îngrijit de Marian Olaru, *Jurnalul partizanului Vasile Motrescu se publică mai întâi în „Analele Bucovinei”, anul XI, nr. 1, 2004, p. 125–138, anul XII, nr. 1, 2005, p. 217–237 și anul XII, nr. 2, 2005, p. 371–391. Documentarul de aici se constituie într-un adevărat „laborator de creație” în pregătirea pentru tipar a unei lucrări singulare, consacrate rezistenței anticomuniste din Bucovina, valorificând, spre deosebire de edițiile de la București, prin ancheta de istorie orală, memoria prodigioasă a unui martor supraviețuitor providențial: George Motrescu. În ordinea apariției, edițiile de la București sunt: Adrian Brișcă, *Jurnalul unui partizan: Vasile Motrescu și rezistența armată din Bucovina*, București, Institutul pentru Studiarea Totalitarismului, 2005; *Jurnale din rezistența anticomunistă: Vasile Motrescu, Mircea Dobre, 1952–1953*, Ediție de Liviu Țăranu, Theodor Bărbulescu, Cuvânt-înainte de Ion Gavrilă-Ogoranu, București, Editura Nemira, 2006. Și câteva studii de caz, toate publicate în afara provinciei, se referă la importanța acestui document din arhiva CNSAS: Adrian Brișcă, *O zi din viața unui partizan*, în „Arhivele totalitarismului”, anul VI, nr. 3, 1995; Theodor Bărbulescu, Liviu Țăranu, *Existența cotidiană a unui „bandit”: cazul Vasile Motrescu*, în volumul *Mișcarea armată de rezistență anticomunistă din România, 1944–1962*, Coordonator științific prof. univ. dr. Gheorghe Onișoru, București, Editura Kullsys, Colecția „Studii”, 2, 2003, p. 281–299. Tot aici ar trebui să mai menționăm o carte, greu de găsit și pentru cercetătorii din Bucovina: Gavril Vatamaniuc, Emil Ianuș, Ion Prelipcean, *Ultimul partizan*, Suceava, Editura Little Lamb, 2010. Pentru aceasta, vezi articolul semnat de Tiberiu Cosovanu în „Monitorul de Suceava”, anul XV, nr. 148 (4439), 26 iunie 2010, conf. www.monitorulsv.ro/foto/TAVN3Kz/1.*

¹³ Tipărite, pentru prima oară, de Doina Alexa în volumul *Maramureș, vatră de istorie milenară*, Cluj-Napoca, Editura „Dragoș Vodă”, 1997, p. 179–190. Textul se publică ulterior în „Memoria”, București, anul XII, nr. 1 (34), 2001, p. 43–51. *Amintirile din închisoare* ale istoricului bucovinean Ion I. Nistor au fost ignorate mai bine de un deceniu la Rădăuți tocmai de „universitatea liberă” care îi poartă numele. Acum, cei interesați îi pot găsi textul amintirilor din anii detenției sale politice și în Ion I. Nistor, *Istoria românilor*, vol. II, București, Editura Biblioteca Bucureștilor, 2003, p. 547–555.

¹⁴ Ilie Ilisei, *Și eu am fost martor*; Ioan D. Popescu, *Ocrotitorul jidanilor*, în volumul *Dosarele suferinței*, Suceava, Grupul Editorial Mușatinii–Bucovina Viitoare, 1999, p. 7–85, 87–189.

solidaritate. Memoriile Marioarei Cenușă, publicate de Mihai Rădulescu într-un volum de documente¹⁵ și intitulate *Începutul amarului*, cuprind „amintiri din viața de fugar și din cea de victimă a unor torturi și umiliri inimaginabile”, învederând un „mare prozator realist” provenit dintr-o „civilizată specie de țaran bucovinean”¹⁶. *Amintirile lui Cozma Pătrăucean*, publicate tot aici¹⁷, cuprind „documente înduioșătoare sau înfricoșătoare asupra existenței în munți a fugarilor din fața răzbunării comuniste”, salvate „din dragoste pentru recuperarea istoriei contemporane a neamului nostru și din iubire pentru spița bucovinenilor, care mulți eroi a[u] dat în lupta lor fără șansă, nici nădejde, împotriva rușilor și a comunismului”¹⁸.

Represiunea, tortura, imaginea deținutului politic român ca tip uman, rezistența în interiorul Gulagului, soluția ieșirii din spațiul concentraționar al regimului comunist, prigoana politică și marginalizarea socială sunt înfățișate în pagini memorabile, demne, uneori, de orice antologie tematică. Scrierile lor, cu o valoare în primul rând documentară, îndeplinesc funcții multiple: de cunoaștere, în cadrul procesului de recuperare a adevărului despre istoria recentă, de reparație morală („justiția memoriei”) în raport cu atitudinea instituțiilor statului de drept față de destinul lor vitreg, de catharsis și autocatharsis („vindecarea” memoriei) și de umanizare a unui trecut plin de nenorociri, precum și de educare, pentru ca astfel de fapte inumane, reprobabile, să nu mai poată fi repetate în viitor.

În Bucovina, cercetarea științifică programatică a represiunilor regimului comunist începe doar după anul 2000¹⁹. În acest cadru, lucrarea pe care noi o

¹⁵ Mihai Rădulescu, *La capătul iadului. Mărturii și documente*, București, Fundația „Gheorghe Manu”, 2004, p. 118–164.

¹⁶ *Ibidem*, p. 116.

¹⁷ *Ibidem*, p. 166–188.

¹⁸ *Ibidem*, p. 165–166.

¹⁹ Iată, pentru exemplificare, cum sunt valorificate cele dintâi preocupări privind represiunea politică în perioada regimului comunist în singurul periodic științific din Bucovina cu deschidere față de această problemă: Ștefan Purici, *Represiunile sovietice în regiunea Cernăuți (anii '40 – '50 ai secolului al XX-lea)*, în „Analele Bucovinei”, anul VIII, nr. 2, 2001, p. 249–268; Rodica Iațencu, *Forme ale rezistenței anticomuniste în partea de sud a Bucovinei. Mișcarea de partizani (1944–1958)*, în „Analele Bucovinei”, anul VIII, nr. 2, 2001, p. 269–291; Marian Olaru, *Aspecte privind rezistența armată anticomunistă în Munții Bucovinei*. „Jurnalul” lui Vasile Motrescu, în „Analele Bucovinei”, anul XI, nr. 1, 2004, p. 125–174 și anul XII, nr. 1, 2005, p. 217–237; Rodica Iațencu, *Organizații și mișcări studențești anticomuniste (1945–1959). Studiu de caz: bucovinenii în Mișcarea Tineretului Regalist*, în „Analele Bucovinei”, anul XII, nr. 2, 2005, p. 393–432 și anul XIII, nr. 1, 2006, p. 203–261. Cele dintâi manifestări științifice, consacrate exclusiv fenomenului, se organizează de asemenea după anul 2000. Filiala din Câmpulung Moldovenesc a Fundației Culturale „Memoria” organizează în 2002 Simpozionul „Rezistența anticomunistă în munții Bucovinei”. Centrul pentru Studiul Problemelor Bucovinei al Academiei Române organizează, ceva mai târziu, câteva reuniuni științifice pe aceeași temă: „Bucovinenii și literatura spațiului concentraționar”, Rădăuți, 5 iulie 2005; „Conștiință și acțiune politică anticomunistă – cazul Bucovinei. Arestați, condamnați, deportați, exilați”, Rădăuți, 18 noiembrie 2005. În partea de nord a Bucovinei, inclusă astăzi în regiunea Cernăuți, din Ucraina, Societatea Regională „Golgota” organizează periodic manifestări

publicăm în „Analele Bucovinei” face parte dintr-un proiect de cercetare inițiat în anul 2004. Documentarul nostru *Bucovinenii în spațiul concentraționar al regimului comunist. Martiri, martori și mărturii*²⁰, reprezintă o „panoramare” a literaturii Gulagului și a lucrărilor despre Gulag apărute în Bucovina, în contextul proceselor și fenomenelor din societatea românească, în cadrele căreia se consumă drama bucovinenilor. Partea propriu-zisă a lucrării este un dicționar biografic. Bucovinenii identificați pe baza cercetării de arhivă și de bibliotecă sunt prezentați în ordine alfabetică, cu date esențiale de fișier biografic, referințe și surse bibliografice. Cele câteva sute de nume și destine din Bucovina, identificate astfel până acum și înregistrate în acest instrument de lucru, ilustrează dimensiunea fenomenului de rezistență anticomunistă, precum și politica planificată de distrugere a societății civile din România. Impresionează, în primul rând, activitatea și destinul dramatic al partizanilor din grupurile de rezistență antisovietică și anticomunistă. Impresionează, de asemenea, numărul mare de țărani împușcați, arestați, anchetati, torturați și deportați (în U.R.S.S. și în Bărăgan), numărul mare de elevi, studenți, funcționari, militari, învățători, profesori, preoți, avocați, judecători, medici, ingineri, oameni politici. În multe

diverse, îndeosebi de comemorare. În 20 mai 2006, în Sala de Festivități a Școlii Medii Generale Nr. 29 din Cernăuți, se desfășoară însă un simpozion consacrat represiunilor staliniste, la împlinirea a 65 de ani de la masacrele de la Fântâna Albă și Lunca, de la deportările în masă ale bucovinenilor în Siberia și Kazahstan. Vezi Ion Crețu, *Urmașii își comemorează martirii*, în „Crai nou”, Suceava, anul XVII, nr. 4188, 2 iunie 2006, p. 3.

²⁰ Vezi *Bucovinenii împotriva comunismului: frații Vasile și George Motrescu*, Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Marian Olaru, Prefață de Dimitrie Vatamaniuc, m.o. al Academiei Române, Postfață de Vasile I. Schipor, Indice de nume de Rodica Iațencu, Suceava, Editura Universității „Ștefan cel Mare”, 2006, p. 249–320. Îmbogățit, documentarul face o adevărată „carieră” în periodice și în câteva volume. Vezi, între altele: *Bucovinenii în spațiul concentraționar al regimului comunist*, în volumul „Titanicul” din *Tihăraia Rarăului*, Ediție întocmită de Ion Filipciuc și închinată lui George Ungureanu la împlinirea vârstei de 96 de ani, Câmpulung [Moldovenesc], [Fundația Culturală] Biblioteca „Miorița”, 2008, p. 99–165; *Bucovinenii în spațiul concentraționar al regimului comunist*, în „Analele Bucovinei”, București-Rădăuți, anul XIII, nr. 2 (27), [iulie–decembrie] 2006, p. 535–608; *Istorie, politică și destin. Contribuții la o istorie îndurerată a Bucovinei*, în volumul Mihai-Bogdan Atanasiu, Mircea-Cristian Ghenghea, *Pro Bucovina. Repere istorice și naționale*, București, Editura Mitropolit Iacov Putneanul, 2010, p. 208–323. Din acest „martirologiu al Bucovinei”, ceea ce publicăm aici reprezintă o selecție de nume și biografii ilustrative, în opinia noastră, pentru amploarea fenomenului de rezistență anticomunistă, pentru dimensiunile terorii și represiunii politice din perioada 1945–1989, dar, mai cu seamă, pentru destinul bucovinenilor consumat în spațiul concentraționar al regimului comunist. Pentru aceeași problemă, vezi și editorialul nostru *Destinul bucovinenilor în spațiul concentraționar al regimului comunist*, în „Analele Bucovinei”, anul XIII, nr. 2 (27) [iulie–decembrie] 2006, p. 413–416, republicat ulterior în tomul retrospectiv din anul XIX, 2 (39) [iulie–decembrie] 2012, p. 415–418. Complementar, vezi și alte două studii: Vasile I. Schipor, *Destinul unui gen vitreg. Memorialistica bucovineană consacrată spațiului concentraționar al regimului comunist*, în „Analele Bucovinei”, Rădăuți-București, anul XIV, nr. 2 (29) [iulie–decembrie] 2007, p. 517–546; Vasile I. Schipor, *Elitele bisericilor tradiționale din Bucovina, 1940–1989*, în „Analele Bucovinei”, Rădăuți-București, anul XV, nr. 2 (31), [iulie–decembrie] 2008, p. 513–564.

cazuri, din ariditatea informațiilor – lacunare, cât timp accesul cercetării este drastic îngreunat de o legislație complicată și de proceduri anevoioase, de lipsa finanțării pentru cercetarea sistematică de arhivă – capătă relief biografii impresionante și destine tragice.

La Cernăuți, cele peste 40 de monumente și troițe ridicate în satele din regiune în memoria victimelor represiunilor staliniste ilustrează preocupările societății civile pentru recuperarea istoriei confiscate și cinstirea martirilor neamului românesc. Pe plăci de marmură sunt trecute numele bucovinenilor arestați, judecați, condamnați, deportați și împușcați în perioadele de represiune sovietică (1940–1941, 1944–1953). Listele acestora, întocmite pe localități (din păcate, incomplete încă) și un tablou al preocupărilor comunității românești din regiunea Cernăuți în acest domeniu, acoperind perioada aprilie 1991–iulie 1998, se află în lucrarea refugiatului bucovinean Vasile Ilica, *Martiri și mărturii din nordul Bucovinei (Fântâna Albă, Suceveni, Lunca, Crasna, Igești...)*, Oradea, Editura Imprimeriei de Vest, 2003, p. 377–476, 193–211. Presa românească din regiunea Cernăuți consemnează pe larg evenimentele comemorative organizate periodic: „Zorile Bucovinei” și „Plai românesc” (începând din 1991), „Arcașul” (din 2001). O mențiune aparte trebuie să facem pentru periodicul „Libertatea cuvântului” care publică în cadrul rubricii *Glasul adevărului* un material amplu, *Martirii ținutului Herța*, în numerele sale din 22 iulie, 5, 19 august, 7, 14, 18 octombrie, 2, 23 decembrie 2005, 31 martie 2006, sub semnătura lui Petru Grior, președinte al Societății Culturale „Golgota”. Recent, la Cernăuți, s-a propus alcătuirea unei *Cărți negre a memoriei*, proiect de echipă, prin care se urmărește să se adune toate materialele publicate pe această temă, precum și documentele de arhivă, sub îndrumarea unui comitet organizatoric, în frunte cu scriitorul Vasile Tărățeanu. La manifestările din regiunea Cernăuți participă și reprezentanți ai Administrației Regionale de Stat, care aduc mulțumiri organizatorilor pentru „comemorarea istoriei tragice a regiunii” și pentru păstrarea vie a memoriei neamului.

În partea de sud a Bucovinei, însă, la comemorarea victimelor represiunii comuniste (mai ales la 9 martie, de Ziua Foștilor Deținuți Politici din România), precum și la puținele manifestări științifice organizate pe această temă, de regulă, nu participă nici un reprezentant al autorităților locale ori județene. Puține sunt aici și monumentele de for înălțate în memoria foștilor deținuți politici. Nici măcar întocmirea unor liste a acestora, pe localități, cu date sumare privind condamnarea și detenția, nu constituie o preocupare de istorie locală, dar și o datorie morală, de onoare, a profesorilor de istorie, de limba română, a preoților. Fiind aproape de arhivele de stare civilă și de supraviețuitorii Gulagului, tot mai puțini pe zi ce trece, profesorii și preoții ar putea oferi cercetării date și informații extrem de folositoare. O mărturisire a scriitorului Vasile Pânzariu, fost deținut politic, plină de tristețe și amărăciune, făcută public la vernisarea Expoziției de grafică „Memoria retinei Gulagului românesc”, Suceava, 19 mai 2006, este grăitoare în acest sens: „Și

astăzi, noi trăim și activăm, într-un fel, în clandestinitate, în timp ce toți se bucură azi de libertatea în numele căreia noi ne-am jertfit cei mai frumoși ani din viață”.

Publicând rezultatele cercetării pe această temă de istorie recentă, Institutul „Bucovina” al Academiei Române și redacția periodicului „Analele Bucovinei” au convingerea că prin aceasta fac, totodată, un act de reparație morală pentru victimele represiunilor comuniste din Bucovina și contribuie, într-un plan mai larg, la formarea și consolidarea unei „culturi a încrederii, a onestității și toleranței, atât de necesare pentru societatea deschisă”²¹, aflată astăzi, la noi, într-un lung și anevoios proces de reconstrucție.

Dintre aparițiile editoriale ale anului 2012, în Bucovina, una îi atrage atenția cercetătorului interesat de istoria recentă, dar și unui public mai larg: Constantin Hrehor, *Muntele mărturisitor. Anii rezistenței, anii suferinței. Convorbiri cu Gavril Vatamaniuc*, Ediția a II-a revăzută, Prolog de Dan Puric, Studiu introductiv de dr. Marian Olaru, Postfață de Vasile I. Schipor, Suceava, f. ed., Colecția „Enciclopedia Bucovinei în studii și monografii” (35), 2012.

În *Prolog*, p. III–IV, Dan Puric, vorbind despre rostul acestei cărți – „munte mărturisitor înconjurat de un ocean de indiferență și de un abis de tăcere nedreaptă”, „perlă tristă de suferință românească”, afirmă că în „tragica noastră istorie” – „șir neîntrerupt de martiri”, Gavril Vatamaniuc este „un exilat printre ai săi”, „la fel ca toți marii martiri ai închisorilor comuniste”, iar cartea aceasta, „o pâine întru ființă”. Victimele represiunii comuniste, „spice frânte de grâu curat”, au devenit peste timp „pâinea noastră sufletească”, îndestulând „Bărăganul nostru sufletesc”. În rândul acestora, Gavril Vatamaniuc este și el „o verigă” într-un „timp al jertfei ce este dincolo și deasupra oricărei istorii”. În paginile acestei cărți, scriitorul Constantin Hrehor, „copilul concrescut în istoria-legendă ce-i înconjura satul și țara”, „stă de vorbă cu martirul și din cele două bătaii de inimă se-aude țara”. Ritualul povestirii se desfășoară, astfel, în cadrele unei străvechi pedagogii a perpetuării memoriei colective: „Înainte de marele drum, acest vultur neobosit – luptătorul din munți – își găsește odihna pe ramura-suflet întinsă în ultima clipă de scriitorul-suflet. Aceasta este cartea, o ultimă poveste despre suferințele adânci și neștiute ale acestui neam spuse ca o ușurare înainte ca trupul fizic, bucată de lut ce s-a luptat pentru țară, să fie zdrobită de vămile cele nevăzute. Povestea lor, numele lor ar trebui spuse din gură-n gură de tinerii noștri. Biblioteci vii de suflete ce n-au uitat și-atunci neamul acesta ar fi indestructibil” (p. IV).

Un studiu introductiv, *O apreciere istorică asupra rezistenței armate din munții Bucovinei*, semnat de dr. Marian Olaru, directorul Institutului „Bucovina” al Academiei Române, p. V–XIV, reprezintă o necesară punere în tema generală a subiectului, având menirea de a „ne aduce în prim-plan nevoia cunoașterii în profunzime a trecutului evocat în lucrare și a prețuirii jertfelor pe care le-au făcut

²¹ Confer Vladimir Tismăneanu, *Noaptea totalitară. Crepusculul ideologiilor radicale în Europa de Est*, București, Editura „Athena”, 1995, p. 16.

partizanii pentru libertatea celor de azi” (p. XIV). „În amintirile lui Gavril Vatamaniuc – scrie Marian Olaru – o lume întreagă prinde viață – judecători, delatori, ofițeri de Securitate, țărani, ingineri, profesori universitari, medici, foști miniștri, generali și ofițeri ai Armatei Regale Române –, pe care [acesta] i-a întâlnit în cei nouă ani de detenție în cele mai temute pușcării românești de la Suceava, Jilava, Aiud, Gherla, Botoșani și Iași sau în «pușcăria pe roți», cum denumeau deținuții vagoanele trenurilor care-i purtau prin țară spre diferite locuri de încarcerare. De aceea *Muntele mărturisitor* este o amplă frescă socială, culturală și politică a lumii românești din perioada de început a comunismului, a cărei analiză nu ar fi posibilă fără amintirile, documentele de familie ale mărturisitorilor din munți – i-am numit aici pe partizani – și lucrările de istorie orală care s-au publicat în ultima vreme” (p. XIII).

Și ediția din 2012 are în structura sa capitolele: *Drumul*, p. 7–31; *Sihăstriile*, p. 32–45; *Semnele*, p. 46–72; *Orologiile*, p. 73–79; *Fugarul*, p. 80–87; *Înfățișarea*, p. 88–108; *Frigul*, p. 109–130; *Inelul de sânge*, p. 131–154; *Închisorile*, p. 155–247; *Omul hăituit*, p. 248–292. Acestea sunt urmate aici de o postfață, *Gavril Vatamaniuc, spovedania unui „bandit” bucovinean care „s-a pus să dărâme republica”*, p. 293–297, semnată de Vasile I. Schipor, secretarul științific al Institutului „Bucovina”, secretarul de redacție al periodicului „Analele Bucovinei”. În materialul *După zece ani*, subintitulat *Epilog II*, p. 298–305, scriitorul Constantin Hrehor face mai multe precizări necesare, dintre care reproducem câteva: „Cartea, acum reluată și revăzută, este o pledoarie pentru adevăr, o deschidere spre adevăruri ascunse mai mult de jumătate de secol, o mărturisire inedită despre un timp dramatic și despre oameni care și-au cheltuit tinerețea și visurile sub presiunea comunismului distructiv și diabolic, cu metastaze și azi.

Cartea este un omagiu închinat Omului înlănțuit de semenii lui, de mentalități sălbatice, un remember pentru eroii cunoscuți și pentru miile de anonimi care și-au dus crucea prin infernul comunist, pierind într-un negru Gulag românesc, imposibil de descris în toate detaliile. S-a rescris această carte pentru trezirea memoriei, pentru generațiile noi care au obligația de a cinsti trecutul și a înnobila prezentul cu valori trainice pentru viitor, azi când istoria națională e aproape absentă în școli și-i tot mai ignorată dimensiunea eroic-patriotică în formarea celor care ne succed. [...] În acest op am consemnat tot ce mi s-a spus și în acest fel lucrarea a devenit un document, o incredibilă poveste, haiducul bătrân, Gavril Vatamaniuc, beneficiind de o excepțională memorie și de un rar dar narativ. Muntele i-a fost casă și masă, altar, dar și primejdie, din zori și până în zori, singurul care a rămas neschimbat sub vremi, singurul care nu l-a trădat, căci Muntele nu e numai un lăcaș de refugiu, ci e și scaunul de spovedanie al Domnului Dumnezeu. Singurul care i-a rămas până peste moarte cea mai mare iubire” (p. 298, 303).

Cele 25 de planșe ale albumului de la sfârșitul cărții, nenumerate, cuprinzând mai ales reproduceri după diverse fotografii, ilustrează: *Prezențe în*

lagăr (2 pl.), *Rezistența armată din munții Bucovinei* (3 pl.), *Ion Vatamaniuc* (1 pl.), *Rudele lui Gavril Vatamaniuc* (1 pl.), *Sprîjinitori* (5 pl.), *Gavril Vatamaniuc* (4 pl.), *Deținuți, persecutați, martori* (6 pl.), *Prietenii „Vulturului din munți”* (3 pl.). După acest album, utilizatorul interesat găsește un fișier biobibliografic necesar: *Constantin Hrehor, poet, publicist, memorialist, grafician* (3 p.).

Gavril Vatamaniuc conduce ultima grupare din mișcarea armată de rezistență anticomunistă din Bucovina, care a avut și cea mai îndelungată existență (1949–1955). Gruparea este alcătuită din cinci țărani, patru din comuna Sucevița (Chiraș Gheorghe, Chiraș Ion, Marciuc Vasile, Vatamaniuc Gavril) și unul din Vicovul de Jos, Motrescu Vasile²².

Gavril Vatamaniuc se naște la 25 noiembrie 1924 în comuna Sucevița, județul Rădăuți. Este al zecelea copil al gospodarilor Vasile și Elisabeta Vatamaniuc. Rămâne orfan de tată la 14 ani. După cei șapte ani de școală generală, din dorința de a fi liber și independent financiar, îmbrățișează viața de cazarmă. La 17 ani și jumătate, în 1943, pleacă pe front, în Crimeea. Reîntors de pe front, intră în Școala Militară din Făgăraș, clasa subofițeri de infanterie. Ca absolvent al acesteia, participă la operațiuni militare pe frontul din Cehoslovacia, în cadrul Regimentului 31 Dorobanți. Se întoarce în țară pe jos, ca întreaga armată română, și este transferat la trupele de jandarmi, urmând la Constanța Școala de Agenți de Poliție Judiciară. După absolvirea școlii, lucrează, până în 1947, în cadrul Legiunii de Jandarmi Putna-Focșani și în Batalionul de Jandarmi Nr. 2, Intervenție, Târgu Ocna.

În 1947, pe tânărul bucovinean înzestrat cu „inteligentă nativă” timpul îl „revoltă și așează pe un drum cu destin”. Este anul de cotitură din viața sa, dominat de realități crude: foametea pustiitoare din țară, compromiterea deliberată a ajutoarelor alimentare oferite de americani, contactul cu „eceptiștii”/politrucii din diviziile „Tudor Vladimirescu” și „Horia, Cloșca și Crișan”. Este disponibilizat la 30 martie 1948.

La 24 de ani, în ziua de 25 noiembrie 1948, „renunță la lumea comună, logodindu-se cu singurătățile primejdioase ale munților”, sărbătorindu-și ziua de naștere în munți, împreună cu fratele său Ion Vatamaniuc²³. Începe acum un capitol dramatic din viața temerarului Gavril Vatamaniuc. De la fratele său Ion învață că „partizantul trebuie să fie un om care luptă pentru o cauză sfântă și nu are voie să facă compromisuri”; că partizantul trebuie „să lupte împotriva minciunii, împotriva

²² Pentru informații suplimentare, facem trimitere, printre altele, la Adrian Brișcă, Radu Ciuceanu, *Rezistența armată din Bucovina, 1944–1950*, vol. I, Cuvânt-înainte de prof. Radu Ciuceanu, București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, Colecția „Documente”, 1998, p. 380–405; Adrian Brișcă, *Rezistența armată din Bucovina, 1950–1952*, vol. II, București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2000, Colecția „Documente”, p. 224–237.

²³ Grupul de partizani condus de Ion Vatamaniuc s-a constituit în mai 1944, având „scopul de a se apăra cu armele împotriva abuzurilor trupelor sovietice, care încălcau cu brutalitate legile războiului”. Informații despre aceste grup, alcătuit din 12 luptători, la Adrian Brișcă, Radu Ciuceanu, *op. cit.*, p. 390–392.

necredincioșilor, să fie cinstit, corect, devotat până la pierderea propriei vieți”. Numai astfel, cei retrași în munți se pot situa „împotriva unei dictaturi care era copiată fidel după modelul Moscovei și aplicată în mod sălbatic poporului român”²⁴.

Într-o vreme când „puterea străină, roșie, cotropitoare era în plină dezlănțuire apocaliptică”, declanșând „vânătoarea de oameni”, când „victimele și martirii se arătau la orizont”²⁵, nici partizanii bucovineni nu pot sta pasivi, „indiferenți la starea de deteriorare, tot mai evidentă, a lumii românești, a vieții satelor noastre”, întreținând prin „replicile” lor speranța oamenilor²⁶. Acțiunile lor, chiar și cele cu aparența de „jocuri”, sunt „semne pentru trezirea din duplicitate, apeluri la bunul simț”. Departate de imagologia din literatura de propagandă a regimului comunist și de remanențele acesteia, partizanii au o cultură a războiului. Folosesc inteligent terenul, stau de vorbă cu oamenii, îi studiază atent, până la examinarea amănunțită a biografiilor, în spiritul unei „morale născute din mistica pământului”: „Dădeam importanță politicii pe care au făcut-o, moralității, credinței, onestității, curajului acestora, mereu gândindu-ne la posibilități de salvare la vreme de neceaz”²⁷. Astfel, partizanii din grupul condus de Gavril Vatamaniuc tipăresc cu mijloace rudimentare și răspândesc manifeste anticomuniste de hramul Mănăstirii Sucevița (6 august 1953), distrug busturile lui Lenin și Stalin de la căminul cultural din sat, în noaptea de 22–23 august 1953, luptă împotriva autorităților instalate de trupele sovietice: „Împotriva acestor autorități comuniste, fidele Moscovei, împotriva acestor trădători au luat ființă grupurile de partizani, împotriva unor oameni care nu aveau nimic cu patriotismul, cu naționalismul, cu România, cu poporul român”²⁸.

Gavril Vatamaniuc este capturat, prin trădare, la 18 octombrie 1955. Anchetat și torturat cu sălbăcie la Securitatea din Rădăuți și Suceava, „banditul care s-a pus să dărâme republica” este judecat într-un lot de 25 de persoane și condamnat la muncă silnică pe viață și confiscarea totală a averii pentru „crimă de terorism” (pedepsele pronunțate în acest proces însumând peste 138 de ani de închisoare). În lanțuri, Gavril Vatamaniuc trece prin penitenciarele Suceava, Jilava, Aiud, Botoșani, Gherla. Este eliberat la 3 august 1964. Iese din închisorile comuniste ca „un om luminos” și devine „omul hăituit” neîncetat de Securitate. Acasă, la Sucevița, găsește vatra pustiită: mama moartă, părul văratic, sădit cândva în libertate, retras în amintire, după ce a fost trăsnet și s-a uscat, Natalița, marea sa iubire – căsătorită.

Călăuzit de deviza „Muncește ca să trăiești!”, Gavril Vatamaniuc lucrează temporar la Sucevița, pe șantierul de renovare a Mănăstirii, la Porțile de Fier, la

²⁴ Constantin Hrehor, *Muntele mărturisitor. Anii rezistenței, anii suferinței. Convorbiri cu Gavril Vatamaniuc*, Ediția a II-a revăzută, Suceava, f. ed., 2012, p. 32, 36.

²⁵ *Ibidem*, p. 25.

²⁶ *Ibidem*, p. 48–54.

²⁷ *Ibidem*, p. 72.

²⁸ *Ibidem*, p. 37.

Ișalnița-Craiova și București. Despre acești ani mărturisește cu amărăciune: „În Bucovina mi-am ratat tinerețea și sentimentele, în București mi-am schimbat radical existența”²⁹. De o „generozitate recuperatoare”, spirit creștin, iertător, se căsătorește, îngrijind după pensionare proprietatea de la Potlogi, ca un înțelept grădinar. După moartea soției, se retrage în Bucovina, stabilindu-se la Frasin-Câmpulung Moldovenesc. „Copleșit de amintiri în crepuscul”, Gavril Vatamaniuc înaintea în viață cu două convingeri: „Dumnezeu are planuri peste care omul nu poate să treacă”, „numai munții rămân neschimbați în prietenie”³⁰.

La Frasin, Gavril Vatamaniuc, unul dintre ultimii eroi ai rezistenței armate anticomuniste din România care a devenit „un mit printre bucovineni”, trece la Domnul în 29 februarie 2012, fiind înmormântat în Cimitirul Central din Gura Humorului³¹.

La fel ca alți câțiva partizani, din „banditul care s-a pus să dărâme republica” Gavril Vatamaniuc devine în pagină de carte – dar și în spațiul public de după 1989 – „un rostitor de adevăr, o figură cu relief într-o galerie de temerari care și-au pus viața în slujba demnității, [...] angajați în luptă cu erorile și compromisurile unei epoci”³². În *Muntele mărturisitor*, „haiducul bătrân”, care „și-a păstrat nealterată [...] și verticalitatea și luciditatea”, povestește „cu charismă epică” despre munți și închisori, despre „o istorie tumultuoasă, înscriind oameni și locuri din Bucovina, dar și aspirații ale românilor de pretutindeni”³³.

În spovedania sa (ca victimă, martor și mărturisitor deopotrivă), Gavril Vatamaniuc aduce mărturii referitoare la suferințele românilor din „captivitatea roșie”, reînvie chipuri de luptători, momente-cheie, memorabile din rezistența anticomunistă a bucovinenilor, episoade dramatice ori amănunte pline de savoare, studii de caz. Unele secvențe sunt adevărate prosopografii *sui-generis*: – Ieremia Corjân, unul dintre „arcașii bătrâni care știau că Legea și Neamul sunt totuna”, cu *Jurnalul* și scrisorile sale din Siberia; – Anița Nandriș-Cudla, autoarea unui

²⁹ *Ibidem*, p. 261, 269.

³⁰ *Ibidem*, p. 143.

³¹ Pentru mai multe informații, vezi între altele și: rascumparareamemoriei.wordpress.com/.../a-murit-gavrila-vatamaniuc/; www.romanalibera.ro/.../a-murit-eroul-din-bucovina-afla-povestea-lui-gavril-vatamaniuc-omul-care-s-a-opus-comunismului-cu-arma-in-mana-... Dincolo de controverse, câteva momente din viața lui Gavril Vatamaniuc sunt mai greu de înțeles pentru omul obișnuit din Bucovina, spațiu al lumii civilizate, recunoscut în toată lumea pentru echilibru, toleranță și conviețuirea pașnică a mai multor etnii, culturi și religii. Dacă am putea înțelege, totuși, faptul că Gavril Vatamaniuc nu a fost acceptat în satul său natal, pentru a se stabili cu domiciliul în ultima parte a vieții, mai greu rămâne să înțelegem de ce pentru înhumarea sa nu s-a găsit un loc la Frasin, acolo unde și-a reconstruit, în cele din urmă, casa din Bucovina. Și de ce la parastasul de după slujba religioasă, în data de 3 martie 2013, la împlinirea unui an de la moartea sa, măcar unul dintre preoții Parohiei Frasin nu s-a ostenit să binecuvânteze – așa cum s-ar fi convenit – masa frățescă pregătită acasă, după rânduiala creștinească, pentru pomenirea bucovineanului prigonit, o jumătate de veac, pentru credință și dragostea sa fierbinte față de țară și de neam.

³² *Muntele mărturisitor. Anii rezistenței, anii suferinței*, p. 7.

³³ *Ibidem*.

tulburător jurnal, *20 de ani în Siberia. Destin bucovinean*, premiat de Academia Română și tradus, ulterior, în mai multe limbi de circulație internațională; – profesorul Constantin Ciopraga, autor al unor memorii din prizonierat, inserate în romanul *Nisipul*; – acad. Alexandru Zub, cu ale sale confesiuni din *Divanuri duminicale*, volum realizat de Grigore Ilisei; – Toader Clipa-Donuță, „om de-o simplitate țărănească și de un farmec ales, precum rostitorii de proverbe și cimilituri de odinioară”, cu spovedania sa despre detenția în lagărul de la Donbas („Lagărele, deportările, infernul comunist sunt plăgi care nu pot fi uitate, care nu trebuie uitate”, afirmă Gavril Vatamaniuc); – Eufrosina Huțuleac din Milișăuți-Suceava, deportată în Bărăgan; – Ion Vatamaniuc, comandantul unuia din cele patru grupuri mobile de partizani din Batalionul Fix „Bucovina”; – frații Ion și Gheorghe Chiraș (Mateienii), care mor sub gloanțe, în 1955, în confruntarea cu Securitatea, la Ursoaia Mare, doi „excepționali oameni”, legați printr-o „prietenie sfântă” de Gavril Vatamaniuc; – incendiul din timpul nunții, din gospodăria lui Toader Chiraș; – trăirea Învierii la Sucevița, pe Dealul Neagului; – Vladimir Macoveiciuc, un „autentic patriot care nu poate lipsi din catalogul eroilor Bucovinei”, „partizan de temut”; – petrecerea de Crăciun (1945) și de Anul Nou, pedepsirea cumplită a trădătorilor (Arcadie Șumlanschi și Toader Brăileanu); – Constantin Cenușă, Cosma Pătrăuceanu; – Vasile Motrescu, „nume absolut celebru”, „nume cu rezonanță”, „om excepțional”, „personaj tragic”, „unul dintre exponenții dramei românești din acel timp, un om cu un destin deloc comun”; – confruntarea cu Securitatea de la Bâta Corbului, din ianuarie 1955; – Irimie Cazacu; – frigul cumplit din ianuarie 1955; – „semnele de moarte”; – întâlnirea cu „parașutistul”; – capcana, delațiunea și beciul lui Nicu Sanegeac, ziua fatidică: 18 octombrie 1955, capturarea lui Gavril Vatamaniuc; – anchetatorii, procesul; – detenția în lanțuri, torționarii: o galerie de „lichele, polițiști, jandarmi, avocați, judecători, anchetatori și gardieni, trădători și mincinoși slujbași ai Infernului” (p. 188–189); – Vasile Pânzaru, un „poet al închisorilor”; – preotul Casian Bucescu, unul dintre „păstorii exemplari” ai Bucovinei, oponent declarat al colectivizării – „urgie care a pervertit mentalitatea castă a țăranilor noștri”; – preotul Victor Bobu, „mușchetarul din Bălinești”, „dușman al poporului”, pentru opunerea sa la colectivizare, „ctitor de suflete și de biserici”, cercetat și după moarte de lumeni și de fețe bisericești, deopotrivă, pentru opunere la înfăptuirea „capitalismului de cumetrie” în satul părintesc, pe care l-a slujit o jumătate de secol, cu dragoste și devoțiune de mucenic; – preoții bucovineni Stoleru, Săveanu, Pancu, Arcadie Repta („un nesuspus al colectivizării forțate”); – preoții militari Zaharia Fărtăiș, Nicolae Bojescu; – reeducarea, „formula blestemată” pornită de la Suceava, distrugerea interioară a „genului de viață”, „autodesfigurarea antropologică”, „transformarea eului” – formă a „agresivității de junglă”, prin care omul era redus la primitivitate; – Valerian Gafencu, „sfântul închisorilor”; – pastorul Richard Wurmbrandt; – Vasile Vespazian Chiraș, „un tânăr căruia i s-au furat idealurile”; – Teodor Mardare Gherasim, publicist și memorialist, condamnat

la 12 ani de închisoare și torturat pentru ajutorul umanitar oferit năpăstuiților de soartă, „ambasador al spiritului românesc în America”; – prof. univ. Dionisie Cornea, originar din Bahrinești, condamnat la zece ani de închisoare pentru poezie; – Ioan Florescu, țăran, tatăl a cinci copii, judecat și condamnat pentru apartenență la Organizația anticomunistă „Frontul Patriei”; – Virgil Totoescu, bărbat „devotat unui ideal scump: Dumnezeu și Neamul” său, un om excepțional, de-o „luminozitate tulburătoare”, ieșind din Gulagul românesc, după 14 ani de detenție și muncă silnică, „surâzător și iertător”; – cazul Aroneanu; – cazul Bălănescu; – părintele Mandache Dobrescu, duhovnic delicat, spirit luminos, de o „aleasă moralitate și responsabilitate sacerdotală”, care a rămas până la moarte „un copil cald, care nu știe altceva decât să iubească desăvârșit”; – Constantin Voicescu, preot cu vocație, un „doctor fără de arginți”; – preotul Viorel Todea; – Dumitru Stăniloiaie, savant și „excepțional cărturar trăitor”, „patriarhul Teologiei românești”; – părintele Constantin Galeriu; – corala celor aproape opt mii de deținuți cântând, în 1957, imnul *Hristos a înviat* în penitenciarul Gherla, amintind de seara de Crăciun, trăită ecumenic în lagărul Grădina, din Balta Brăilei, și de predica *Primul colindător a fost Dumnezeu*, despre care scrie acad. Alexandru Zub în „Memoria”, revista gândirii arestate (anul VI, nr. 15, 1995, p. 8–11); – Dumitru Bordeianu, omul prigonit timp de un sfert de veac, autorul cutremurătoarelor *Mărturisiri din mlaștina disperării*; – Vasile Turtureanu, Vasile Lazăr, autorul cărții *Șase ani în Infern* – „calvarul unui bănuț dușman al orânduirii socialiste”; – Cicerone Ionițoiu, martir al închisorilor comuniste, inițiatorul amplului dicționar *Victimele terorii comuniste. Arestați, torturați, întemnițați, uciși* („tezaur de martiri aruncați în gropile comune”, „o adevărată epopee pe care nici un vecin nu o are”, formă de luptă cu uitarea generală, „sună și friguroasă amnezie națională”); – Marcel Cazacu, Vlad Dumitru, Vasile Cârdei, Gheorghe Reuț, B. Procopovici, Traian Coriciuc; – Ion Gavrilă-Ogoranu, „luptător veșnic împotriva comunismului”; – călugării și monahiile alungate din mănăstiri și schituri, prin aplicarea *Decretului 410*, din 1959 (pagină îndurerată din istoria monahismului românesc reconstituită, parțial, prin publicarea volumului *Tămâie și exil. Dialoguri despre pribegia fraților*); – Ilie Cleopa, Ilarion Argatu, Arsenie Papacioc, Visarion Coman; – Nicolae Steinhardt, evreul încreștinat în închisoare, „scriitor faimos”, autorul *Jurnalului fericirii*; – arhimandritul Mina Dobzeu, condamnat pentru că s-a opus desființării mănăstirilor și schiturilor; – botezul ecumenic al lui Nicolae Steinhardt, la Jilava, în 15 martie 1960; – monahul pictor Vartolomeu Dolhan; – ierarhii cărturari Antonie Plămădeală și Valeriu/Bartolomeu Anania; – Dumitru Oniga, poetul bucovinean de la Stupca și omul de o exemplară conduită; – Constantin Holban, coleg de promoție cu Nicolae Labiș; – Vasile Popa, „un înverșunat împotriva minciunii și imposturii”; – Dumitru Budeanu; – Eusebiu Cunescu, publicist și poet, „un bun povătuitor al colegilor de osândă” la Aiud; – scriitorul Teofil Lianu/Dumbrăveanu, condamnat (în 1970!) la opt ani de închisoare pentru un jurnal intim; – învățătorul Octavian Oloieru; – Moș Tănase,

sergent pe frontul de la Mărășești, „om bun, inteligent și bogat”, condamnat pentru o scrisoare decentă trimisă stăpânirii; – preotul Dimitrie Bejan, prizonier în Siberia, apoi deportat și în Bărăgan; – Ilie Lăcătușu, preotul mucenic din Vâlcea.

În această lume în catabază, aflată în confruntare încrâncenată, strălucește Natalița, fiica lui Vasile și a Rahilei Sireteanu, din Sucevița, „fată de gospodar, cu chip de nemțoaică” („deosebit de frumoasă, de curajoasă”, „avea ochii albaștri, mari, expresivi, părul blond”), „Steaua Polară” a partizanului, un „capitol excepțional” din biografia „haiducului bătrân”, judecată și condamnată la cinci ani de închisoare pentru ajutorul oferit lui Gavril Vatamaniuc. Întâlnirile de taină și „cununia stranie” a celor doi îndrăgostiți se desfășoară într-un „ceremonial extraordinar în fața cerului deschis”, ca în marile povești de dragoste ale lumii³⁴. Nimic din această lume nu va supraviețui însă. Întoarcerea lui Gavril Vatamaniuc la vatra părintească, după ani grei de detenție, și rugăciunea sa de Iov îndurerat de risipirea trecutului și a casei sale sunt, de asemenea, pagini răscolitoare.

Spovedania lui Gavril Vatamaniuc din *Muntele mărturisitor* ne introduce discret în zone diverse ale vieții de partizan și din universul concentraționar românesc: construcția strategică a bordeiului din munți („cuib de viețuitori în sihăstrie”), regimul alimentar, sistemul de comunicare, cunoașterea naturii și folosirea ei în „austeritatea primitivă” a vieții cotidiene (capitolul *Orologiile*, p. 73–79, cuprinde pagini admirabile despre astrologie și meteorologia populară), viața din închisori („universitățile noastre cu gratii”), hrana și igiena din spațiul dezumanizant al detenției, etologie umană, toate reconstituind pagini impresionante despre teroarea comunistă și coborârea unei umanități în Infern.

În gramatica interviului sunt constant inserate „melancolii livești”, excerpte din autori diverși, cu rol în potențarea mesajului, în racordarea secvențelor de istorie locală narate la experiențe ale mării colectivități etnice și ale umanității. Alteori, acestea au rostul de a realiza, glisando, prin contrapunct, fluxul (re)trăirii pe „dramaticul portativ” al unor realități care trebuie cunoscute, adunate în biblioteci și constituind cutremurătoarea „simfonie” a destinului românesc „supt vremi”.

Înfățișând viața expusă primejdiilor, viața confiscată, „viața ca o pradă” (Marin Preda) dintr-o jumătate de veac violent, *Muntele mărturisitor* este o „arhivă a suferinței”, o galerie cu „chipul unei liturghii sobornice, ecumenice – cum notează însuși autorul –, al cărei centru este Hristos”, un adevărat „catalog de figuri transfigurate, sfințite în închisorile comuniste”, unde s-a desfășurat „cel mai cumplit experiment din istoria speciei umane: încercarea de a schimba codul etnogenetic”³⁵. Mărturiile, toate, până la cele colaterale, învederează un adevăr tot mai ignorat, din păcate, ori exploatat conjunctural, din păcate, nu numai la noi: „durerea e universală, ca și aerul, ca și lumina”.

³⁴ *Ibidem*, p. 134. Mai multe pagini din capitolul *Inelul de sânge* sunt memorabile, vezi p. 131–136.

³⁵ *Ibidem*, p. 202–207.

În *Muntele mărturisitor*, Gavril Vatamaniuc oferă „detalii generoase” despre rezistența unei întregi generații la agresiunea comunistă, cu o „fermecătoare artă a povestirii”, cu un „farmec inepuizabil, care nu obosește, nici nu plictisește”. Cu „ardere lăuntrică” și „încredere frumoasă”, cu o rară conștiință a cuvântului rostit, el se situează printre marii povestitori populari, sacerdoți ai ritualului de perpetuare a memoriei colective: „Cartea aceasta – mărturisește el –, care poate avea și pagini incomode, supuse controverselor, se vrea până la urmă și un omagiu acelor victime. Eroul nu sunt eu, nici ceilalți lideri de grup, ci generația de-atunci e eroică, ei, românii de atunci le suntem datori”³⁶.

În literatura noastră beletristică, Gavril Vatamaniuc a devenit personaj literar simbolic, cu ani în urmă, în *Muntele Calvarului*, roman, cu mai multe versiuni, scris în 1987 și 1988, prezentat de scriitorul Vasile Andru, originar și el din Bucovina, prin căpitanul Victor Mușat. Mărturisirea lui de aici, făcută în numele unei generații de luptători, este cutremurătoare și trebuie reținută pentru admirabila-i capacitate de înțelegere a istoriei: „Eram singuri. Mâna de fier a lui Stalin încercuia munții. Eram prea singuri [...]. Nu știam că înfruntăm două imperii, credeam cu luptăm cu o minoritate comunistă, instalată samavolnic. În toți munții se aflau grupuri de rebeli. Dar ele n-au știut să se unifice. Nu au devenit un front. A lipsit atunci un lider. Nimeni din noi n-a fost atât de mare sau atât de priceput ca să devină simbol. Eram dezbinați și ușor de înfrânt. [...] Noi am ținut sus ultimul tricolor fără pată. [...] Nu ne dădeam seama că un întreg popor intra în temniță. Era pentru prima dată în istoria modernă când un întreg popor intra în temniță, iar șefii săi deveneau temniceri și torționari”³⁷.

Gavril Vatamaniuc rămâne, dincolo de controversele unui veac înstrăinat, un model de curaj și demnitate pe drumul nostru anevoios de „răscumpărare a memoriei” confiscate în perioada regimului totalitar din veacul trecut³⁸.

O ilustrează, între altele, și un poem apărut în presa din Bucovina: „La-ntâiul vânt de primăvară / S-a frânt un brad bucovinean, / Simbol de neam, simbol de țară, / Iar codrul a-nceput să doară / Căci bradu-i neam de partizan... // În vârful munților Carpați / Sunt încă urme în troian / Lăsate de acei bărbați / Cu Luna și cu codrii frați, / Român și munte – partizan. // Veleatul său de timp, Gavriile, / Nu-ncapă socotit în ani / Și nici în luni și nici în zile / Și nici în cărți cu mii de file, / Ci în istorii cu titani... // Că nu-i cărare în pustie / Și nici în codru un buștean / Ca cel fugar să nu le știe / Și să le aibă în frăție / Cu legământ de partizan. // De faceți liniște, îmi pare / C-aud un cântec de alean / Doinit de-un suflet pământean. / Și ce ne spune astăzi oare / Acest din urmă partizan? // Am

³⁶ *Ibidem*, p. 275.

³⁷ Vasile Andru, *Muntele Calvarului*, București, Editura Militară, 1991, p. 98–100, 290.

³⁸ Confer Vasile I. Schipor, *Gavril Vatamaniuc. Spovedania unui „bandit” bucovinean care „s-a pus să dărâme republica”*, în volumul *Sol omnibus lucet*, Antologie realizată de Ștefan-Alexandru Băișanu, Carmen-Veronica Steiciuc, Alis Niculică, Suceava, Editura Lidana, 2012, p. 522–525.

stat un veac cu arma-n mână, / Cu spaima-n ochi și în timpan, / Că-n noaptea neagră și păgână / Pândeau dușmanii – lupi de stână – / Râvnind la leș de partizan... // În cizme-i putredă obiala / Și nu m-am descălțat de-un veac, / În piept și-n oase-mi țipă boala / Și-n jur îmi șuieră rafala / De glonț român cu vârf rusnac... // M-am răstignit ca un Iisus / În codrul meu bucovinean, / Să n-am pe gât cizmă de rus / Și, ajutat de Cel de Sus, / Să pot să-l spulber pe dușman. // – Dar ce-ai voit, Gavril, să faci / În contra hoardei de Ivani? / – Le-am arătat c-aici sunt daci / Și-avem putere de copaci / Atunci când suntem partizani! // Iar azi, când plec la Domnul Sfânt, / Smerit ca orișice mirean, / Vă las prin ultimul cuvânt / Iubirea mea pentru pământ / Și crezul meu de partizan! // Pe codri luna va apune / În trista noapte de catran, / Iar vântul va doini din strune / Și vremilor ce vin va spune / Povestea unui partizan!...³⁹

În Bucovina, noua ediție a lucrării scriitorului Constantin Hrehor, doctor în istorie al Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava (2008), *Muntele mărturisitor. Anii rezistenței, anii suferinței. Convorbiri cu Gavril Vatamaniuc*, acoperă un gol în istoriografia temei. Un aparat critic, o bibliografie a contribuțiilor în domeniu, adusă la zi, o cronologie a evenimentelor din România postbelică, precum și un indice de nume ar fi sporit, însă, valoarea științifică a lucrării. În ceea ce privește circulația cărții, consemnăm un fapt neschimbat de câteva decenii încoace și precizăm, cu aceeași veche părere de rău, că atâta timp cât cercetătorii, profesorii, preoții, muzeografi o găsesc cu dificultate, nici publicul larg și, mai cu seamă, tinerii interesați, din județul Suceava și din regiunea Cernăuți, deopotrivă, nu pot avea mai lesne acces la procurarea acesteia.

³⁹ Emil Ianuș, *Crez de partizan*, în „Obcina literară”, nr. 9, aprilie–iunie 2012, p. 44. Rostit de autor la înmormântarea lui Gavril Vatamaniuc în Cimitirul Orășenesc din Gura Humorului, la 4 martie 2012, precum și la masa de pomenire din casa de la Frasin a fostului partizan bucovinean, pregătită de soție, după parastasul de un an săvârșit în Biserica Ortodoxă din localitate, duminică 3 martie 2013.)

**GAVRIL VATAMANIUC –
UN MODEL DE CURAJ ȘI DEMNITATE ÎN
MIȘCAREA DE REZISTENȚĂ ANTISOVIETICĂ
ȘI ANTICOMUNISTĂ DIN BUCOVINA**

VASILE I. SCHIPOR

**Gavril Vatamaniuc – ein Muster an Mut und Würde
in der antisowjetischen und antikommunistischen
Widerstandsbewegung der Bukowina**

*(Zusammenfassung)**

Der vorliegende Beitrag beginnt mit einem Rückblick auf die bisherige Bukowiner Geschichtsforschung, die sich mit der Offenbarung der kommunistischen Unterdrückung beschäftigt. Diese Unterdrückung hat verschiedene Formen gehabt: Deportation, Verhaftung, Untersuchung, Verurteilung, Freiheitsstrafe, soziale Marginalisierung. Weiter hebt der Verfasser die vielen Funktionen der Beiträge aller Bukowiner zu diesem Thema jüngerer Geschichte hervor. Wie überall im Lande bekommen die wissenschaftlichen Forschungen über die kommunistische Repression in der Bukowina einen dokumentarischen Wert. Innerhalb des Prozesses moralischer Rehabilitation („Gedächtnis als Justizform“) und im Verhältnis zur Haltung der Institutionen dem Rechtsstaat gegenüber ermöglichen solche Forschungen die „Heilung“ des historischen Gedächtnisses – *catharsis* und *auto-catharsis* – und die Humanisierung einer unglückvollen Vergangenheit. Sie haben auch eine erzieherische Funktion, in dem Sinne, dass in der Zukunft solche grausamen Taten nie wiederholt werden. Der Verfasser bezieht sich noch auf die neue Ausgabe des Buches, das der Bukowiner Schriftsteller Dr. Constantin Hrehor dem Bukowiner Partisan Gavril Vatamaniuc (1924–1989) – einem Muster an Mut und Würde in einer dramatischen Zeit in der Geschichte der rumänischen Gesellschaft – gewidmet hat.

Schlüsselwörter und -ausdrücke: jüngere Geschichte, mündliche Geschichte, kommunistische Unterdrückung, Terrormechanismen, Gefängnis, antisowjetischer und antikommunistischer Widerstand, Memorialistik, Wahrheitsentdeckung, Heilung des Gedächtnisses, Aufrechterhaltung des Kollektivgedächtnisses.

* Traducere de: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.